

ULUCAMI

Siirt
Ulucamii'nin
minaresiyle
doğudaki
mihrabı

muş, kalın ayaklarla desteklenen tromp geçişli kubbeler sekizgen kasnak üzerine oturtulmuştur. Yeni yapıda pencere açıklıklarını çeviren sivri kemerlerle geometrik şekilli alçı şebekelerden başka süslemeye yer verilmemiştir. Kible duvarındaki alçı mihraplar 1962'de inşa edilmiş olup önlerindeki yuvarlak sütunçe ve kemerleriyle yarım daire planlı nişlerden meydana gelmektedir. Ancak eyvanın iki yanında kubbeleri taşıyan orta ayaklardaki tâli mihraplar ilk yapıdan kalmadır. Restorasyon sırasında ortaya çıkarılan bu mihraplar süslemeleriyle birlikte günümüze ulaşmıştır. Aynı özelliği taşıyan mihrapların niş ve kavsaralarına kırmızı tuğla zemin üzerine yerleştirilmiş firûze ve lâcivert renkli çinilerden yıldız örnekli geometrik şekiller işlenmiştir. Dış çerçevedeki palmetler ve kûfî yazı kuşağı dökülmüştür. Asıl mihrapların da benzer kompozisyonlu mozaik çinilerle süslendiği sanılmaktadır. Caminin, Ankara Etnografya Müzesi'nde sergilenen ceviz ağacından şahane minberi 611 (1214-15) tarihiyle sekiz sanatçı ve mütevellî adı taşıyan tek örnek durumundadır. Gerçek künde-kârî tekniğiyle yapılan minberde beşgen ve beş köşeli yıldız çerçeveli bitki süslemeleri hâkimdir.

Vaktiyle caminin kuzeydoğu köşesine bitiştiği anlaşılan minare bugün camiden uzakta kalmıştır. 1975 restorasyonu sırasında dış kısmı muhafaza edilerek sökül-müş, temel, çekirdek, merdivenler ve iç duvarı betonla yeniden yapılmış ve süslemeleri üzerine monte edilmiştir. Yakın zamanda gerçekleştirilen restorasyonda minaredeki tuğla kaplamalar sökülüp düzenlenerek yeniden monte edilmiştir. Bu çalışmada sırlı tuğlalı motiflerde düzeltmeler yapılmış, eksik kısımlar tuğla olarak

tamamlanıp üzerleri boyanmıştır. Minarenin kare planlı, dikdörtgen prizması şeklindeki kaidesi oldukça yüksek tutulmuştur. Kısa bir pabuçtan sonra silindirik biçiminde devam eden gövde yukarıya doğru daralır. Kaide ince şeritlerle üç geniş süsleme kuşağına ayrılmıştır. Altta firûze sırlı tuğla dizileriyle elde edilen eşkenar dörtgen ve zikzak motifleri, kapı kemeri hizasında madalyon şeklinde kesilmiş yıldızlarla etrafındaki kollardan oluşan firûze mozaik çinili kuşak yer almaktadır. Üstte yine sırlı tuğla malzemenin şekillendiği geometrik süslemeler bulunmakta, alt kısımlarda kaidedeki örneklerin tekrar edildiği görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Oktay Aslanapa, *Turkish Art and Architecture*, London 1971, s. 94-95; a.mlf., *Türk Sanatı II*, İstanbul 1973, s. 4-5; a.mlf., *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 103; Şerare Yetkin, *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul 1972, s. 27-28; Gönül Öney, *Türk Çini Sanatı*, İstanbul 1976, s. 17, 27; a.mlf., "Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri", *STY*, III (1970), s. 136; Ömür Bakırer, *Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı*, Ankara 1981, I, 417-422; a.mlf., "Anadolu'da XIII. Yüzyıl Tuğla Minarelerin Konum, Şekil, Malzeme ve Tezyinat Özellikleri", *VD*, sy. 9 (1971), s. 338-339; Zafer Bayburtluoğlu, *Anadolu Selçuklu Dönemi Sanatçıları*, Erzurum 1988, s. 102-106; M. Zeki Oral, "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", *VD*, sy. 5 (1962), s. 39-41; Ali Saim Ülgen, "Siirt Ulu Camii", a.e., sy. 5 (1962), s. 153-157; İdris Köprülü – Uğur Ünalı, "Siirt Ulu Camii ve Minaresi", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, sy. 5, Ankara 1983, s. 19-36.

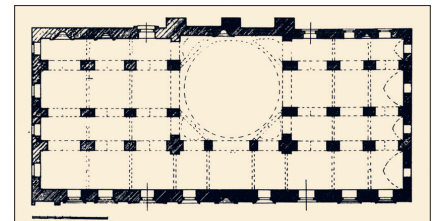
ABDÜSSELÂM ULUÇAM

Silvan Ulucamii. Diyarbakır'ın ilçesi Silvan'da (Meyyâfârikîn) 422'de (1031) bir caminin yapıldığı bilinmekle beraber gü-

nümüzdeki cami, kubbe eteğinde yer alan nesih kitâbeye göre Artuklu Emîri Necmeddin Alpi b. Timurtaş tarafından 547-552 (1152-1157) yılları arasında inşa ettirilmiştir. Güney duvarında doğu tarafında yer alan mihrap Eyyûbî döneminde 624'te (1227) yapılmış bir onarıma işaret etmektedir. 1911-1913 yıllarında büyük bir onarım daha geçiren yapının cephe düzenlemelerindeki değişiklikler sırasında bazı mimari öğelerin yeri değiştirilmiş, yeni pencere ve kapılar açılmıştır. 1964'te Vakıflar İdaresi tarafından müdahale gören caminin özgün durumu büyük ölçüde ortadan kalkmıştır.

Cami doğu-batı doğrultusunda yatık dikdörtgen planlı, mihraba paralel dört nefli ve mihrap önü kubbelidir. Kuzey cephesi üzerinde görülen izlerden (özellikle köşedeki kapı sövesi) yapının önünde bir avlunun olabileceği düşünülmektedir. Kesme taştan inşa edilen caminin cephelerinde farklı boyutlarda ve formlarda iki sıra pencere yer almakta, saçak hizasında küçük taş konsollara oturan bir silme bulunmaktadır. Kuzey cephesinde eksende iki sütunçeye oturtulan sade düzenlemesiyle mihrap, mihrabın iki yanında birer yuvarlak kemerli pencere, birer kapı ve ikişer dikdörtgen açıklıklı pencere ile simetrik bir düzenleme vardır. Doğudaki kapı oldukça süslüdür. Çift sütunlardan meydana gelen pilastırlar üzerinde yanlarda katlı konsollar ve silmeler, ortada dikdörtgen açıklıklı kapıyı çevreleyen geometrik kompozisyonlu söveler ve üstte kademeli silmelerden oluşan dilimli kemerli düzenlemeye sahiptir. Kemerin altında damla şeklinde bir madalyon, alınlıkta yuvarlak kemerli bir pencere mevcuttur. Batıdaki kapı sade olup dilimli kemerli alınlık altında benzer bir pencere yer alır. Cephede doğu ve batı yönünde kademeli silmelerden meydana gelen sövelere sahip dikdörtgen açıklıklı pencerelerin üzerinde yük-

Silvan Ulucamii'nin planı

Silvan
Ulucami'nin
kuzeybatı
cephesi

sek kabartma olarak ele alınmış dilimli kemerli bir dizi ve bunların üzerinde konsollu bir düzenleme bulunmaktadır. Bütün cepheyi kapladığı anlaşılan bu süslemenin doğu ucunda bir tonoz başlangıcı ve bir duvar izi görülmektedir. Batı ucunda bu düzenlemenin üzerinde küçük bir kapı vardır. Güney cephesinde mihrap önü kubbeli bölüme denk gelen kısımda dikdörtgen kesitli üç iri payanda yer almaktadır. Bunlardan mihrap nişi hizasındaki düz, diğer ikisi dilimli yarım kubbelerle sonlandırılmıştır. Mihrap önü kubbeli mekânın iki yanında güneye açılan iki kapı mevcuttur. Bu kapılar kuzeydeki kapılarla aynı eksendedir. Kapılardan doğudaki süslü olup silmelerle meydana getirilen üçgen alınlığını içten geometrik geçmeli bir bordür ve istiridye kabuğu motifli bir silme dolaşmakta, alınlığın ortasında bir rozet bulunmaktadır. Yanlarda başlıklı dalgali pilastırlar üzerinde iki pencere yer alır. Sütunçeleri ve söveleri geometrik süslemeli kapının üzerinde silmelerin teşkil ettiği yuvarlak bir kemer vardır. Doğru ve batı cephesi süslemesiz olan yapıda kapı ve pencerelerde görülen form ve taş işçiliği bunların XX. yüzyılın başında ele alındığını göstermektedir.

Harimde mihraba paralel sivri kemerli dört nef bulunmaktadır. Bunlardan ikincisi ve dördüncüsü diğerlerine göre daha geniştir. Mihraba paralel üç nef mihrap önünde bir kubbeyle kesilmiştir. 13,50 m. çapındaki kubbe içten pâyelere oturan silmeli kemerler üzerinde iri mukarnas dolgulu tromplarla önce sekizgene, küçük sade tromplarla da onaltıgene oturmaktadır. Dıştan yüksek sekizgen kasnak üzerindeki kubbe kiremit kaplı piramidal bir çatıyla örtülüdür. Kasnağın her cephesine yuvarlak kemerli birer pencere açılmıştır. Mihrap önü kubbeli mekân kuzey, doğu

ve batı yönlerinde ortada geniş, yanlarda dar üçer sivri kemerli açıklıkla neflere bağlanmıştır. Kuzeyde dördüncü nefin ortası kubbeli mekân genişliğinde üç çapraz tonozla örtülmüştür. Kubbe eteğinde bâninin ismini veren kitâbe yer almaktadır. Nefleri taşıyan pâyeler sivri kemerlerle birbirine bağlanmıştır. Yapının çöken nefleri ve kubbesi XX. yüzyıl başında yeniden yapılmıştır. İç mekânda geçirdiği onarımlar ve değişikliklere işaret eden izler bulunmaktadır.

Caminin kible duvarında dört mihrap nişi vardır. Bunlardan ikisi doğu tarafındadır. Doğru tarafındaki mihraplardan biri iki dikdörtgen bordür içinde mukarnas kavsaralı nişe sahiptir. Nişin içi bitkisel, geometrik süslemeler ve âyet kitâbeleleriyle dolgulanmıştır. Nişi çevreleyen sivri kemer üçlü sütunçeler ve süslemeli başlıklara oturmakta olup kemer üzerinde rûmîli kıvrık dallı zeminde 624 (1227) tarihli

celî sülûs Eyyûbî kitâbesi bulunmaktadır. Diğerinde ise geometrik süslemeli dikdörtgen bir bordür içinde halat silmeli, yuvarlak kemerli mihrap nişi sivri yivlerle hareketlendirilmiştir ve köşeliklerinde bitkisel süslemeler kullanılmıştır. Bu mihrabın Eyyûbî devrinde yapıldığını söyleyenler varsa da XV. yüzyıla tarihlendirenler de vardır. Orta eksende yer alan mihrap mukarnaslı olup XX. yüzyıl başında yeniden ele alınmıştır. Batıdaki mihrap nişi ise diğerlerinden daha küçük ve sadedir. Yapıda yer alan taş minber de oldukça sadedir. Kuzeydoğu köşesinde yapıdan ayrı ele alınan minare yakın zamanda inşa edilmiştir. Kare gövdeli minare silmelerle üçe bölünmüş, üstte mukarnaslı bir silme üzerinde şerefe korkuluğu yer almıştır. Şerefeden sonra silindirik gövdeli devam eden minare koni biçiminde bir külâh ve alemle sonlanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı II*, İstanbul 1973, s. 7-8; Ara Altun, *Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisinin Gelişmesi*, İstanbul 1978, s. 44-60; a.m.f., *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi: Başlangıcı ve Gelişmesi*, Ankara 1991, s. 6-8; Ay-nur Durukan, "Mayyafarîkin (Silvan) Ulucamisi", *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı* (nşr. Doğan Kuban), İstanbul 2002, s. 96-102; Gülsen Baş, "Silvan Ulu Camii Mimari Süslemeleri", *X. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Prof. Dr. H. Örcün Barışta'ya Armağan (3-6 Mayıs 2006), *Bildiriler* (haz. Muhammed Görür), Ankara 2009, s. 31-46; Süleyman Savcı, "Silvan'daki Tarihi Eserler", *Karacadağ*, VI/65-66, Diyarbakır 1943, s. 6-8.

AYŞE DENKNALBANT

Sinop Ulucamii (bk. ALÂEDDİN CAMİİ ve MEDRESESİ)

Silvan Ulucamii'nin mihrabı ile kapı taş süslemesinden bir detay

